

Det rummer en forsigtig tilståelse af vågende elskovslængsel hos den aldrende mand og en opfordring til den unge pige om at få øjnene op for livsglædens evangelium, hvad hendes ridderligt beskyttende brevvænne mente hun havde lidt vanskelig ved. Således i et brev fra 15.7.11: »(...) Seien Sie selbst trotz Ihrer herben Jungfräulichkeit umarmt.«

Grete Klinckerfuss forskrækkede siden Georg Brandes alvorligt ved at ville være sygeplejerske, barmhjertig søster i en tysk sygeplejeorden af gejstlig tilsnit, Johanniterordenen. - Hun var ellers begyndt sin løbebane som pianistinde og havde også forsøgt sig som skribent.

Georg Brandes bevarede dog også efter hendes indtræden i Johanniterordenen stor agtelse og inderlige, venskabelige følelser for den unge dame, og han viste hende i brevene megen fortrolighed angående sine private forhold. Således findes to breve fra henholdsvis 29.9.1910 og 26.1.1911 om opløsningen af hans mangeårige ægteskab (1876-1910), der synes at have været en pinefuld proces. G.B. er i sit eget liv indviklet i de juridiske, sociale og menneskelige problemer, der almindeligvis følger opløsningen af et længerevarende parforhold, problemer, som imidlertid ikke kommer frem i hans officielle forfatterskab, hvor den personlige frigørelse, især mod slutningen af forfatterskabet, mere og mere kommer til at stå udelukkende som resultatet af en personlig viljesakt, hvis omkostninger ikke nærmere analyseres, og hvor beundringen for den personlighed, der frigør sig, bliver en art æstetisk fascination af selve den emancipatoriske bevægelse.

Digtets erotisering af det sydlandske landskab og dets hyldelse til elskov, skønhed og livsudfoldelse leder tanken hen på kapitler i ungdoms- og gennembrudsværket *Emigrantlitteraturen* (1872). Georg Brandes blev ved med at sige det samme hele livet igennem. Frihed, lidenskab og skønhed er nogle af hans nøglebegreber. Fra et filosofisk standpunkt kan man påpege, at disse begreber ikke er særligt indholdsmættede, og fra et socialt kan man klage over, at programmet om frihed og selvrealisering ikke følges af nogle praktiske anvisninger. Anlægger man derimod en kunstnerisk målestok må man erkende, at frihedslængslen og skønhedsdrømmen er den understrøm, der giver det omfattende forfatterskab dets suggestive kraft. Og paradoksalt nok medførte disse lidt uhåndterlige og svært definerbare ideer som bekendt en række mærkbare forandringer ikke alene i litteraturens verden, men også i politikkens, i den offentlige mening og i menneskers levevis.

Georg Brandes lancerede sit program i guddommelig prosa. På vers går det ikke så godt, som vedlagte eksempel viser. Men som vidnesbyrd om konstansen i hans tankegang og som vidnesbyrd om, at han langt hen i livet med sit kunstneriske sind forblev versets ulykkelige elsker, har digtet interesse.

Lise Præstgaard Andersen

Breve fra Hans Kirk vedrørende »Slaven«

I.

De i det følgende offentliggjorte breve kan (delvis) betragtes som et supplement til Børge Houmanns udgivelse: *Fange Nr. 6 Hans Kirk: »Breve fra Horserød«* (1967). De kaster nyt lys over, hvilke kilder Kirk arbejdede med i forbindelse med sin historiske roman »Slaven« samt tjener til at vise hans vanskelige arbejdsforhold i al almindelighed og det danske fængselsvæsens stupiditet / tyskenlighed i særdeleshed. Sidste del af brevene, der stammer fra Gyldendals arkiv, belyser især de økonomiske relationer til forlaget. Og her er kun enkelte oplysninger af privatøkonomisk karakter udeladt.

Iøvrigt indeholder brevene intet, der kan karakteriseres som »for private til at læses af

andre end modtageren«, hvilket har været Børge Houmanns udskillelseskriterium. Med sin brevudgivelse opfyldte Houmann et gammelt løfte til Hans Kirk, der ikke ønskede, at dette beskæmmende kapitel i dansk retsplejes historie skulle gå i glemmebogen.

Brevene til den senere biblioteksdirektør Erik Allerslev Jensen og kontorchef Carl Bergstrøm-Nielsen har almen interesse gennem deres omtale af en kommunistisk forfatters arbejdsvilkår under besættelsen og umiddelbart efter. For den del af brevsamlingens vedkommende, der stammer fra Kirks tid som indespærret i Vestre Fængsel og Horserødlejren, gælder, at ingen af brevene til de ovenfor nævnte er blevet tilbageholdt af myndighederne, men de har alle passeret fængselsensuren uantastet. Dermed være ikke sagt, at Kirk frit kunne udtrykke sig eksempelvis om lejrens forhold, hvilket bevirkede, at en del af brevene måtte blive temmelig korte og intetsigende. Iøvrigt er brevene optrykt ordret efter originalerne.

Efter offentliggørelsen af min artikel »At sejle er nødvendigt, ikke at leve - et essay om Hans Kirks roman *Slaven*« i festskriftet til Mogens Iversen, »Bag ved Bøgenes Bjerg« (1978), hvor det fortolkningsmæssige udgangspunkt er Kirks udsigtsløse samtidssituation, fik jeg af Allerslev Jensen overladt en række Kirk-breve til eventuel publicering. Blandt brevene fandtes også den beretning, hvorover Kirk byggede sin fremstilling, og som her er trykt sidst i afsnittet. Allerslev Jensen har sandsynligvis fået den oversatte beretning, der stammer fra et amerikansk tidsskrift, til støtte for sin litteratursøgning. Forbindelsen med Kirk og andre fanger som f.eks. Carl Madsen og Peter P. Rohde, som han også hjalp med bibliotekslån, stammede fra Studentersamfundet, hvor han blev medlem af bestyrelsen i Broby-Johansens formandstid 1930-31, og senere fra Danmarks kommunistiske parti. Efter sin bibliotekareksamen i 1933 fik han ansættelse ved Frederiksberg kommunebibliotek. I 1937 udnævntes Allerslev Jensen til leder af Statens bibliotekstilsyns afdeling for trykte kort og fra 1939-46 var han tillige leder af Folkebibliotekernes bibliografiske kontor. Hermed havde han gode muligheder for at hjælpe de internerede intellektuelle med formidling af vanskeligere tilgængelig litteratur. Efter besættelsen har Kirk i forbindelse med rekonstruktionen af »Slaven« sandsynligvis selv kunnet finde frem til den nødvendige litteratur, som han havde arbejdet så intenst med under sit 26 måneder lange fængselsophold. Denne periode betragter Werner Thierry i monografien »Hans Kirk« (1977) »som kulminationen af hans bane som forfatter og menneske. Nu blev han prøvet, og han bestod prøven. Hvad mere kan en mand ønske?« (s. 68).

Sammen med andre ledende kommunister blev Hans Kirk arresteret i sin egenskab af medredaktør af det kommunistiske månedsblad »Kultur og Politik« og formand for DKP's litteraturgruppe den 22. juni 1941 på tysk foranledning efter angrebet på Sovjetunionen. Han anbragtes i Vestre Fængsel, hvorfra han kort før Kommunistlovens vedtagelse den 22. august 1941 flyttedes til den nyåbnede Horserødlejr ved Helsingør. Den 19. november 1941 overflyttedes han i henhold til justitsminister Thune Jacobsens beslutning til isolationsfængsel i Vestre efter indstilling fra lederen af lejren, den herostratisk berømte inspektør Bentzen. Som begrundelse herfor angaves hans udæskende optræden over for lejrens ledelse og den uheldige indflydelse, han udøvede på de andre indsatte, og endelig tydede de skrivelser, han havde indsendt til ministeriet, ikke på, at der var indtrådt nogen ændring i hele hans indstilling. Overførelsen af Hans Kirk til Vestre Fængsel gav anledning til en tre-dages sultestrejke blandt samtlige internerede. Kirks ophold i Vestre Fængsel varede indtil den 4. juni 1942, idet inspektøren for Københavns Fængsler indstillede, at han påny fik adgang til samkvem med de øvrige internerede. Opholdet i Horserød varede imidlertid kun få dage, eftersom hele lejren efter Justitsministeriets bestemmelse blev rømmet den 11. juni 1942 og samtlige internerede overflyttet til Vestre Fængsel p.g.a. nogle undvigelses fra lejren gennem en

underjordisk gang. Ved lejrens genåbning den 26. oktober 1942 blev bl.a. Hans Kirk ikke overført, hvilket skete efter indstilling af Statsadvokaten for særlige anliggender og lederen af Horserødlejren, og efter at der fra tysk side var fremsat krav om, at de særlig aktive blandt de internerede kommunister skulle tilbageholdes i Vestre Fængsel. Efter en iværksat udvidelse af lejren var tilendebragt blev Kirk endelig den 27. marts 1943 overført påny. Men natten til den 29. august 1943 - efter den danske regerings afgang - havde han held til at flygte sammen med en del af de andre kommunister. Herved undgik han at blive sendt til en tysk koncentrationslejr.

Celle 112, Vestre Fængsel.
5/8 1941.

Kære Allerslev Jensen.

Jeg har nu talt med Viceinspektøren, som har lovet at ringe saavel til Det kgl. Bibl. som til Universitetsbiblioteket og erklære, at Bøger kan baade komme ind og ud af Fængslet.

Med de bedste Hilsner og Tak for din Ulejlighed
Hans Kirk

Celle 18, Vestre Fængsel
13/8 41.

Kære Allerslev.

Her er saa Fuldmagten. Og Tak for al din Ulejlighed.

Din hengivne
Hans K

Fra (Fange) Nr. 6, Hans Kirk
til Bibliotekar Allerslev Jensen.

Horserød, 25-8-41

Kære Allerslev.

Før jeg blev ført fra Vestre, afleverede jeg

Kurze Reise Beschreibung Hrn Heinrich v. Aechteris
og

J. Holland Rose: Man and the sea, som du maaske vil have den Ulejlighed at hente i Fængslet.

Reglementet her er på væsentlige Punkter adskilligt strengere end i Vestre Fængsel, og det er nok tvivlsomt, om du kan faa Besøgstilladelse, som du havde i København.

Ogsaa hvad Bøger angaar, er der Vanskelighede(r). Vi maa efter Reglementet kun faa Bøger fra Biblioteket i Helsingør, mens vi jo paa Vestre, maatte læse, hvad vi selv kunde skaffe os. Men det er jo muligt, at Inspektøren agter at dispensere fra Reglementet, naar det drejer sig om os, der har vort Arbejde herinde.

Jeg er nu ved at læse de fire andre Bøger, du skaffede mig, og naar jeg er færdig med dem, kan min Kone vel faa dem med, naar hun kommer paa et af de sjældne Besøg, som Reglementet tillader, og aflevere dem til dig. Tror du, der kan skaffes nogle Memoirebøger fra ca. 1650-1700, som kunde give mig et Indtryk af Tidens Tænkemaade og selskabelige Form? Nu tror jeg, jeg har tilstrækkelig af Topografi. Men hvis du kan finde nogle, maa du hellere skrive Titlerne til mig, før du sender dem, saa jeg kan andrage Inspektøren om at faa dem ind. Det er jo desuden ogsaa en Forudsætning for Det kgl. Biblioteks Udlaan af Bøgerne.

Igaar blev jeg pr. Transportbaand dømt til Internering. Det vilde vække baade Morskab

og Indignation, hvis man udenfor Lejren kendte det officielle Grundlag, hvorpaa vi - eller i hvert Fald adskillige af os - er blevet dømt.

Jeg skal hilse fra Madsen. Hvis du søger Besøgstilladelse, sker det til Inspektøren her.

Din hengivne
Hans Kirk

Fra Fange Nr. 6, Hans Kirk
til Bibliotekar E. Allerslev Jensen, Kbhvn.

Horserød, 10/10 41.

Kære Allerslev.

Tak for Listen over Bøgerne. I Morgen blir jeg færdig med de fire Bøger fra det kgl. og jeg indsender saa Bestilling paa de fire Memoireværker til Biblioteket i Helsingør. Der er ingen Vanskeligheder med at faa Biblioteksbøger inden for Pigtraadshegnet, hvorimod det er forbudt at faa Bøger privat tilsendt.

Tak for al din Ulejlighed! Nu haaber jeg, at Memoirerne skal sætte mig i Arbejdshumør, for mens jeg fik bestilt meget i Cellen, gaar det daarligt her.

Jeg skal hilse fra Madsen,

din hengivne
Hans K.

Imidlertid opstod der vanskeligheder i den låneordning, som Allerslev Jensen havde fået formidlet, fordi Kirk af lejrlædelsen krævede kvittering for afleverede bøger, og Kirk rettede derfor henvendelse til Thune Jacobsen:

Horserød 2. November 1941

Hr. Justitsminister

For nogle Maaneder (siden) rettede jeg fra Vestre Fængsel gennem en Ven en Henvendelse til Overbibliotekarerne ved Universitetsbiblioteket og Det kgl. Bibliotek for at opnaa, at de fængslede Intellektuelle, som ønskede i Fængslet og under Interneringen at beskæftige sig med literært og videnskabeligt Arbejde, kunde faa de nødvendige Lempelser i Adgangen til Laan af Bøger. Ved en overordentlig Hjælpsomhed og Imødekommenhed fra de to Overbibliotekarers Side blev der truffet en Ordning, saaledes at vi nu gennem Kredsbiblioteket i Helsingør uden Forsinkelse kan faa Værker tilsendt fra de to Hovedbiblioteker.

Under Fængslingen og Interneringen har jeg gjort Brug af denne Mulighed for at laane Bøger fra Det kgl. Bibliotek, og jeg har bl.a. laant fire Bøger om Antillerne. Disse Bøger, der dels er paa Tysk og dels paa Engelsk, er udgivet i Midten af det syttende Aarhundrede, og jeg formoder, at de er af en temmelig betydelig Værdi, og at det vilde volde store Vanskeligheder at erstatte dem, hvis de skulde bortkomme.

Da jeg forleden ønskede disse fire Bøger sendt tilbage til Det kgl. Bibliotek, anmodede jeg Inspektionen om, at der maatte gives mig en Kvittering for, at Bøgerne var afleveret af mig til Inspektionen, idet Forholdet jo ligger saaledes, at den videre Fremsendelse af Bøgerne foretages af Lejrens Ledelse, men min Anmodning blev nægtet, uden anden Motivering, end at nogen saadant kunde man ikke »komme ind paa.«

Det drejer sig som nævnt om Værker, som formentlig er af betydelig Værdi, og der er vel næppe Tvivl om, at Lejrens Ledelse, naar Bøgerne er rigtigt afleveret af mig, har det fulde Ansvar for, at Bøgerne naar i god Behold til Det kgl. Bibliotek. Men naar man nægter mig en skriftlig Kvittering for, at Bøgerne er modtaget af Inspektionen til Videreforsendelse, vil

det jo i givet Fald være aldeles umuligt for mig at bevise, at jeg har indleveret dem til Videreforsendelse, og et eventuelt Erstatningsansvar vil altsaa i Realiteten falde paa mig.

De vil sikkert forstaa, at jeg under mine nuværende økonomiske Forhold ikke er i Stand til i givet Tilfælde at fyldestgøre et Erstatningskrav fra Biblioteket, og hvis jeg ikke faar et Bevis for, at Bøgerne er afleveret fra min Haand, tør jeg ikke paatage mig den Risiko at laane Bøger af Værdi fra Bibliotekerne, og den trufne Ordning med d'Herrer Overbibliotekarere vil saaledes for mit Vedkommende blive ganske illusorisk. Jeg skal tilføje, at en Meddelelse af Kvittering for Værker af særlig Kostbarhed jo givetvis ikke vil bebyrde Inspektionen med Arbejde af Betydning, idet denne Tilladelse til at laane Specialværker ifølge særlig Tilladelse ifølge Sagens Natur næppe vil blive anvendt i større Udstrækning, men kun rent undtagelsesvis.

Jeg tillader mig derfor at anmode Justitsministeren om, at det maa blive henstillet til Inspektionen, at min Anmodning om Meddelelse af Kvittering for Værker af særlig Kostbarhed tages til Følge, idet jeg ellers vil være afskaaret fra at laane Bøger, der kan være af væsentlig Betydning for mit fremtidige Arbejde under Interneringen.

Deres ærbødige
Hans Kirk

Kirks brev blev fremsendt af Bentzen, der i en skrivelse af 6. november 1941 begrundede sit afslag:

»idet Forlangendet fra Kirk's Side givetvis kun er ment som en Uartighed. Jeg kan iøvrigt anføre, at Forfatteren Hans Scherfig har afkrævet Kvittering for en Pakke Tobak, han har sendt til Kirk. Dette Krav har jeg negligeret. Der er ingen Tvivl om, at Imødekommelse af Kirks Anmodning vil faa vidtrækkende Konsekvenser med Hensyn til det meget betydelige Antal Ind- og Udleveringer, der foregaar gennem Lejrens Personale. Det skal iøvrigt bemærkes, at Kirk senest i Gaar atter har bestilt 4 Værker fra Biblioteket.«

Bentzen vedlagde samtidig endnu en protestskrivelse fra Kirk til Justitsministeren. I dette brev, dateret den 31. oktober 1941, ytrede Kirk sin stærke utilfredshed med Bentzens vilkårlige censurering, hvilket senest havde medført,

»at et Brev til Direktør, Magister Frk. Ingeborg Andersen, Gyldendal, var standset, fordi det indeholdt den Bemærkning, at det ikke var mig muligt at omtale Forholdet her i Lejren og dermed mine Muligheder for at skrive en paabegyndt Bog færdig, uden at løbe den Risiko at blive overført til Fængslet under Betingelser, der ikke vilde blive behagelige, og som mit Helbred næppe vilde kunde svare til.«

Samme dag henstillede Bentzen til Thune Jacobsen, at Hans Kirk snarest muligt blev overflyttet til Vestre Fængsel, og at hans adgang til besøg og brevveksling blev indskrænket i forhold til det i lejren tilladte. Et par uger senere fulgte Thune Jacobsen indstillingen.

Fra Fange Nr. 123, Hans Kirk
til Bibliotekar E. Allerslev Jensen.

Vestre Fængsel, 25-11-41.

Kære Allerslev.

Jeg er nu sendt væk fra Lejren med en yderst daarlig Karakterbog og sidder igen i Vestre Fængsel.

Mens jeg var i Horsørød, bestilte jeg gennem Biblioteket i Helsingør de fire Bøger, du havde fundet til mig, nemlig:

Quintana, Manuel Josef: Lebensbeschreibungen berühmter Spanier. Berlin 1857. 148, 209.

Contreras, Alonso de: Mémoires. Paris 1911. 148,212.

Marañón, Gregorio: Olivares. München 1939. 148,218.

Vargas, Don Juan de: Les aventures de Don Juan de Vargas. Paris 1853. 148,221.

Imidlertid forbød Inspektøren deroppe mig af en eller anden Grund at skrive til Biblioteket i Helsingør og bede det sende Bøgerne saa hurtigt som muligt. Resultatet var, at jeg, da jeg blev ført væk derfra, en lille Maaned senere, endnu ikke havde modtaget dem, og altsaa i den Tid havde været afskaaret fra at gaa videre med det Arbejde, jeg var i Gang med. Nu er det jo muligt, at Biblioteket i Helsingør ligger med Bøgerne eller har sendt dem videre til Lejren, men kan du ikke gøre mig den store Tjeneste at sørge for, at jeg faar dem hurtigt muligt.

De bedste hilsner, din hengivne
Hans Kirk

Vestre F. 2 / 12 42.

Kære Allerslev.

Hermed de tre af Bøgerne. Den fjerde - Lebensbeschreibungen berühmter Spanier - kommer i Løbet af et Par Dage.

Da det er mig forbudt at skrive noget Brev, kan jeg kun sende dig en Hilsen og Tak for din Ulejlighed,

din hengivne
Hans K.

»Sandsynligvis det rigeste af alle Skatteskibe, der gik til Grunde ved Vestindien, led Skibbrud i 1679. Et notabelt Selskab af Embedsmænd, Præster og Borgere fra Ny Spanien var om Bord, paa Vej til Spanien efter Indbydelse af Kongen. De medførte de kosteligste Ejendele. Der fortælles om Diamantkors af umaadelig Værdi, om massive Smykker af rent, blødt Guld, Gaver til Kongen, for at vinde Gunst og Fordele.

Mange Tons Sølvbarrer var om Bord - de blev brugt som Ballast. Men af mange Gange større Værdi var de Tusinder af Guldbarrer, som tilhørte de hjemvendende Embedsmænd. De var fravristet utallige Tusinde Indianerslavers Møje, og Skattene betød et Liv i Frihed og Overflod for de hjemvende (sic) Grander og Eventyrere.

En af Damerne om Bord, Donna Inez Escobedo, havde en Indianerslave med som Gave til sin Bror, der var Guvernør paa en af de vestindiske Øer. De faa Neger-slaver om Bord var lydige nok, men Indianeren, hvis Navn ikke er overleveret, var ustyrlig, og blev mere og mere trodsig for hver Afstraffelse. En Morgen, da Skibet var faa Miles sydøst for Isle of Pines, opdagede Kaptajnen, at Vandet steg hurtigt i Skibets Last. Han var personlig paa Vej ned gennem en Luge for at undersøge Lækken, da Indianeren raabte en Advarsel: den første Mand, som vist(e) sig i Aabningen vilde blive skudt.

De, som stod samlede paa Dækket, hørte en Hakke blive hugget mod Skibets Bund. Og den frygtelige Sandhed gik op for dem: at den ustyrlige Slave vilde hævne sig paa sine Vogtere ved at sænke Skibet med alle om Bord!

Skibet satte Kurs mod den nærmeste Kyst, Punta Brava paa Isle of Pines, og en Neger-slave blev smidt ned i Lasten. Man haabede, at Indianerens Kugle skulde ramme ham. Men der lød ingen Skud. Negeren blev liggende, hvor han faldt, lammet af Frygt, mens Hakkens Slag blev hurtigere og hurtigere, og Vandet stadig steg.

Tilslidst sprang en gammel Skibsofficer, José Nuñez, pludselig ned i Lasten, til Livet i Vand, og gik løs paa Indianeren med sit Sværd. Flere andre fulgte efter. De plaskede rundt i Mørket og fandt endelig Indianeren druknet i Vandet, under en Bjælke. Rasende Anstrelser blev gjort for at stoppe Lækken, men den druknede Slave havde gjort sit Arbejde godt, og Skibet sank.

Den tungt lastede, overfyldte Galeon gik til Bunds som en Sten. Den sank saa hurtigt, at det var med Nød og næppe, at blot een Baad med Passagerer naaede Land ...«

II

I sit erindringsportræt af Hans Kirk i bogen »Analfabeternes forlægger og den glade magister« (1974) fortæller den tidligere kontorchef på Gyldendal, Carl Bergstrøm-Nielsen, at Kirk et par måneder efter kommunisternes arrestation gerne ville have en forretningsmæssig samtale med ham, inden han blev ført fra Vestre Fængsel til Horserødlejren:

»Udrustet med tilladelse fra statsadvokaten begav jeg mig ud til det skumle sted, hvor jeg blev vist ind i et besøgsværelse.

Lidt efter kom Kirk. Rank, rolig. Med vildtvoksende skæg. Den danske betjent, der led-sagede ham, forholdt sig passiv, så vi kunne tale sammen uden afbrydelse.

Kirk fortalte, at myndighederne havde den opfattelse, at han kunne fortsætte med at skrive i fængslet og dermed opnå en indtægt til dækning af sine løbende udgifter.

Og tilføjede, at de samme myndigheder vel næppe var uvidende om, at denne »liberale tilladelse« var fuldstændig illusorisk for en kommunistisk skribent under de nuværende forhold.

Alligevel arbejdede han ufortrødent videre på det manuskript, vi havde talt om, inden han blev sat fast (sidste bind af romantrilogien).

I Hans Kirks stærke øjne luede foragten for de danske myndigheder der grundlovsstridigt havde ladet ham indespærre.

Han var bekymret for sin familie som var ramt økonomisk. Hans kone måtte nu tage arbejde på en fabrik. Vel vidste han, at han kunne henvende sig til Gyldendal. »Men der er dog grænser for, hvor længe man kan leve af forskud,« mente han, »når man som jeg er på den sikre vej til økonomisk ruin.« (s. 70f).

Eftersom al kommunistisk virksomhed var forbudt, så var Kirk i praksis afskåret fra sin tidligere journalistiske virksomhed og alene henvist til et tvivlsomt romanskriveri. Imidlertid må Kirk ret hurtigt have opgivet at blive færdig med fortsættelsen af »Daglejerne« og »De ny Tider« til fordel for et mere aktuelt projekt af betydeligt mindre omfang, nemlig forarbejderne til »Slaven«, hvilket dels bekræftes endeligt af nedenfor optrykte brev til Bergstrøm-Nielsen af 15.1.1942 og af den i det foregående afsnit trykte brevveksling med Allerslev Jensen.

I et brev til Gyldendals administrerende direktør, Ingeborg Andersen, af 28. oktober 1941 skriver Kirk, at han af censurmæssige grunde ikke frit kan fortælle, hvordan han lever. Hans vurdering var af selvpfyldende karakter, i og med at brevet alligevel blev tilbageholdt af fængselsmyndighederne og Justitsministeriet. I det først i 1967 frigivne brev hedder det bl.a.: »Men jeg maa vel have Lov til at meddele Direktøren for mit Forlag, at der her bydes mig saadanne Arbejdsforhold, at jeg i de to Maaneder, jeg har været her i Horserød, saa at sige intet har kunnet bestille. Jeg havde jo, da jeg blev sat fast d. 22., et Manuskript i Arbejde (Kontorchef Bergstrøm Nielsen husker det sikkert), og der skal ikke meget til at faa det færdigt til Udgivelse i Foraaret. Som De ved, plejer jeg jo i den Retning at være en forbryderisk Optimist, og det er heller ikke min Arbejdsevne, der er noget i Vejen med, selv om mit Hel-

bred heller ikke har haft godt af denne Omgang. Men mens jeg arbejdede nogenlunde uforstyrret i Cellen i Vestre Fængsel, er Forholdene her saadan, at et regelmæssigt aandeligt Arbejde simpelthen er en Umulighed. Og flyttes jeg til Vestre Fængsel, bliver det under langt strengere Betingelser, end jeg før havde, desuden taaler jeg daarligt kun at komme i fri Luft i de korte Gaardture. Det er derfor temmelig usandsynligt, at jeg kan faa Manuskriptet færdig til en Bog, der kunde komme nu til Foraaret, selv om jeg stadig prøver at arbejde paa den.«

Til slut spurgte den økonomisk trængte Kirk om »Fiskerne« var ved at være udsolgt igen, da nogle af de andre internerede havde fortalt ham, at de forgæves havde prøvet at få romanen hos deres boghandler.

Men som nævnt fik Ingeborg Andersen aldrig brevet, og den bebudede roman blev heller ikke, trods Kirks optimisme, færdig, hverken mens han var indespærret under besættelsen eller efter, da han en tid forsøgte at rekonstruere det tabte manuskript.

Af Bergstrøm-Nielsen karakteriseres Ingeborg Andersen, hvis faste optræden under besættelsen til sidst tvang hende til at gå under jorden, som én, der »dyrkede den strengt nødvendige balance mellem det kulturelle og det kommercielle.« (s. 23f). Men det forretningsmæssige må i hvert fald i en periode under krigen være blevet prioriteret langt nede, også selv om Kirk havde tre hovedværker bag sig, som forlaget løbende kunne genoptrykke. Bergstrøm-Nielsen sammenligner Ingeborg Andersen med Peter Nansen, der var forfatternes ven og rådgiver, og citerer disse linier af Hans Kirk, hvori man fornemmer den personlige varme: »»Hun var et sjældent retlinet og storsindet menneske. Når man besøgte Ingeborg - alle hendes forfattere var på fornavn med hende - var det ikke først og fremmest sin forlægger, man talte med, men en god og moderlig veninde. Hun sad med sit gode, kloge ansigt, fuldt af venlighed, mens hun hørte på ens bekymringer. Vi er mange, som har meget at takke hende for. Hun fyldte det store gamle hus i Klareboderne med sin stærke personlighed, og man befandt sig godt under dette matriarkat.« (s. 21).

At det ikke var tomme ord og mundsvejr Kirk bragte til torvs, herom vidner de økonomiske arrangementer han fik i stand med Gyldendal, hvilket i det lange løb både kom ham og forlaget til gode. Men det kunne man realistisk set ikke vide på det tidspunkt, hvor de blev indgået - kommunisternes mørke fremtidsudsigter taget i betragtning. Foreløbig greb man til at udsende et ungdomsmanuskript :

Celle 38, Vestre Fængsel
26/7 1941

Kære Kontorchef Bergstrøm-Nielsen

Forholdene synes at udvikle sig saadan, at min Bog, som jeg havde tænkt mig færdig til Efteraaret, ikke bliver færdig, og der er vel derfor ikke andet at gøre end at udsende »Frokosten« og vente med den anden til Foraaret.

Jeg kan ikke her læse Korrektur, men jeg har bedt min Kone sørge for, at der bliver læst en grundig Korrektur, og at Korrekturarkene bliver sendt til Forlaget.

Men var det ikke klogt at finde en livligere Titel?

Med de bedste Hilsener
Deres
Hans Kirk

Breve fra Hans Kirk vedrørende »Slaven« · 119

Den i brevet omtalte roman »Frokosten« kom til at hedde »Borgmesteren gaar af«, men selv syntes Kirk ikke, at det var nogen rigtig god titel. Han kunne imidlertid ikke hitte på et andet forslag.

Fra Fange Nr. 123, Hans Kirk
til Kontorchef C. Bergstrøm Nielsen, Gyldendal.

Vestre Fængsel 15 / 142.

Kære Kontorchef Bergstrøm Nielsen.

Jeg er nu godt i Gang med det Manuskript, vi har talt om, og jeg tænker, det er færdigt om et Par Maaneder. Imidlertid vil jeg være Dem taknemlig, hvis De vil sende mig et Eksemplar af »Borgmesteren«⁺, for at jeg kan holde Øje med, hvor meget Manuskriptet fylder. Jeg vil gerne have Bogen i samme Format og paa cirka 160 Sider.

Med de bedste Hilsner
Deres
Hans Kirk

⁺ Mit Eksemplar i Horserød blev læst fuldstændig op.

Vestre Fængsel, 3-9-42.

Kære Kontorchef Bergstrøm Nielsen.

Jeg blir desværre nødt til igen at anmode om et Forskud fra Forlaget. Som De formodentlig ved, sidder jeg stadig i Vestre Fængsel /sic/, og jeg har faaet Meddelelse fra Justitsministeriet om, at naar de andre Internerede om kort Tid føres tilbage til Lejren i Horserød, skal jeg sammen med enkelte andre blive her i Fængslet. Da Justitsministeriet jo ikke nedlader sig til at motivere de Skridt man foretager mod os, er det ikke lykkedes /sic/ mig at faa nogen Grund at vide til, at jeg paany paa ubestemt Tid skal holdes indespærret i en Fængselscelle.

Imidlertid har dette usunde og sløvende Fængselsliv /sic/ fuldstændig ødelagt min Arbejdsevne - siden Februar har jeg overhovedet ikke kunnet bestille noget. Men maaske er det forsaavidt ligegyldigt, som det vel havde været umuligt at faa en Bog med mit Navn ud nu.

Jeg vilde gerne have et Forskud paa 600 Kr., som jeg beder Dem om at distribuere paa følgende Maade:

(...)

Til min Konto i Fængslet

23,26
600,00

Med de bedste Hilsner til Frk. Ingeborg
Andersen og Dem, Deres hengivne
Hans Kirk

28 / 4 1943

Kære Hr. Hans Kirk,

Tak for Deres Brev. Direktør Frøken Ingeborg Andersen beder mig hilse Dem mange Gang /sic/ og skrive til Dem, at De skal ikke nære Bekymringer for Deres Pengeforhold. Send mig venligst et Par Ord, hvis De faar det ordnet, saa at De kan faa en forretningsmæs-

sig Samtale med mig. Det skulde gerne være i første Halvdel af Juni, da en Del af min Ferie falder i denne Maanedes sidste Halvdel.

Vi overlader gerne Biblioteket Deres fire Bøger. De afsendes samtidig, med dette Brev.

Mange venlige Hilsner,
Deres hengivne
C. Bergstrøm-Nielsen

I sit tidligere omtalte digterportræt fortæller Bergstrøm-Nielsen, at Kirk blev bragt fra Horserød til København for at få lejlighed til at ordne forretninger :

»Mødet fandt sted på Politigården. Kirk var optimistisk. Betjenten der fulgte ham deltog i snakken. Det blev en hyggelig og munter sammenkomst.

Efterretningssystemet i Horserød fungerede glimrende, sagde Kirk. Han var ikke i tvivl om, at begivenhederne i krigen havde medført, at adskillige herhjemme var blevet bange for at have holdt på den forkerte hest. Det mærkede man i lejren. Den forhadte inspektør, som tidligere havde chikaneret ham, var fjernet, og Kirk havde fået et bedre værelse. Han var godt i gang med fortsættelsen af »De ny Tider«. »Jeg håber, at jeg kan have manuskriptet færdigt, til jeg kommer ud. Før i efteråret bliver det vel næppe, og måske skal vi døje en vinter til.« (s. 71f).

Efter at det var lykkedes en del af de internerede kommunister, heriblandt Kirk, at flygte fra Horserødlejren inden tyskerne besatte den helt, hvilket Kirk har skildret i »Flugtens Nat« fra 1961, så ringede han den 29. august 1943 til Bergstrøm-Nielsen og aftalte et møde den næste dag på en restaurant i det indre København, hvor hans søster, oversætteren Ellen Kirk, også var tilstede: »Det økonomiske ordnede vi således, at hans søster på forlaget fik udbetalt honorarer for (imaginære) oversættelser, så længe Hans Kirk var under jorden.« (s. 72).

Da Kirk efter besættelsen ville hente manuskripterne til 3. del af trilogien og »Slaven«, var de begge sporløst forsvundet, hvilket var et usædvanligt hårdt slag for en så grundigt arbejdende forfatterstype som Kirk. I bogen om Kirk fortæller Werner Thierry den tragiske historie således:

»Det ene af manuskripterne var i sidste øjeblik blevet pakket sammen og gravet ned i Horserødlejren, og da han efter befrielsen undersøgte stedet, var det væk. Det andet blev fundet mellem hans efterladte papirer af en dansk politimand efter den 29. august 1943; under indtryk af den usikre og helt uoverskuelige situation fandt manden det sikrest at tilintetgøre manuskriptet med det samme.« (s. 81).

Om tyskerne har fundet det af Kirks kammerator nedgravede manuskript til »Slaven« er uvist, men i hvert fald lykkedes det aldrig at få det eftersporet, endsiges fremskaffet. Trods det tabte Kirk ikke modet, han gik straks i gang igen - bl.a. af økonomiske grunde for at komme ud af sin gæld til Gyldendal. Dog var det først nødvendigt med et forskud:

24-8-1945.

Forfatteren Hr. Hans Kirk,
Ingemannsvej 7,
F. -

Kære Hr. Hans Kirk!

Direktør Frøken Ingeborg Andersen beder mig meddele Dem, at Forlaget med Glæde ud-

betaler Dem Kr. 3.000,00 a Konto Honoraret for Deres nye Bog. Beløbet vedlægges. Vil De venligst kvittere paa medfølgende Blanket og derefter returnere den til os.

Med venlig Hilsen
Deres hengivne
C. Bergstrøm-Nielsen

I et brev af 10. april 1947 til Ingeborg Andersen vedrørende Kirks arbejde med at forkorte, rette og omskrive Martin Nielsens manuskript »Rapport fra Stutthof«, hvilket skete i overensstemmelse med konsulentens indvendinger, gjorde Kirk sig bekymringer over den efter krigen udbredte knaphed på bl.a. papirvarer:

»Jeg arbejder flittigt på det 3' Bind af Daglejerne, men hvad Pokker med Papiret?«

Hans Kirk.
c/o hr. Hans Sonne.
Saltuna.
pr. Østerlars.
Bornholm.

18-7-48.

Kære Kontorchef Bergstrøm-Nielsen.

Jeg prøvede at få Dem i tale, da jeg d. 10. ds. skiftede opholdssted fra Slangerup til Bornholm, men De var endnu ikke kommet fra ferie. Det var naturligvis om bogen. *)

Jeg er nu så vidt, at jeg kan regne med at blive færdig til august. Men desværre er jeg så sent på det, at det kan blive vanskeligt (eller mere nøjagtigt: umuligt) at få manuskriptet fint renskrevet. Enten må vi altså ofre en kostbar uge på at få det renskrevet, eller trykkeriet må sætte efter det gennemrettede manuskript. Efter mine erfaringer fra journalistik lader det sig nok gøre, men det giver jo sandsynligvis noget mere korrektur. Hvad gør vi ved det?

Jeg vil, som vi talte om, være glad for en side og et format som »Borgmesteren går af«. Ganske vist bliver denne bog ikke så lidt større, såvidt jeg kan regne det ud, men jeg tror, at det format vil klæde den bedst. Men det kan vi jo altid tale om.

De bedste hilsner til frk. Ingeborg Andersen
og Dem selv,

Deres hengivne
Hans Kirk

*) San Salvatore

Noten, der er skrevet med blyant, stammer sandsynligvis fra Bergstrøm-Nielsen. Romanen »Slaven« havde oprindelig skibets navn som arbejdstitel.

22-7-1948

Forfatteren Hr. Hans Kirk,
c/o Hr. Hans Sonne,
Saltuna pr. Østerlars,
Bornholm.

Kære Hans Kirk!

Tak for Deres Brev. Vi glæder os til at faa Manuskriptet til Deres nye Bog. De regner med at blive færdig til August, skriver De, vil det sige ca. 1. August? Jeg gaar ud fra, at De skriver

Manuskriptet paa Maskine og derefter retter det igennem, og hvis der ikke er overvældende mange Rettelser, skulde vi nok kunne sætte efter det, uden at det behøver at renskrives.

Vil De have Ulejlighed med at skrive en lille Redegørelse for Bogens Indhold og samtidig give os Titlen. Vore Repræsentanter rejser ud paa en Salgsrejse til Boghandlerne i Begyndelsen af August og skulde gerne have nogle Oplysninger om den.

Med venlig Hilsen
Deres hengivne
C. Bergstrøm-Nielsen

p.t. hr. Hans Sonne.
Saltuna.
pr. Østerlars.
Bornholm, d. 31-7-48.

Kære Kontorchef Bergstrøm-Nielsen.

Tak for Deres brev, som jeg på grund af sygdom ikke har kunnet besvare før. Jeg havde regnet med at kunne afsende manuskriptet idag, men jeg blev lagt ned af et galdestensanfald, hvilket var meget ubehageligt midt i travlheden og under ret ubekvemme forhold, og det har givet nogle dages forsinkelse.

Jeg regner med at have afsluttet manuskriptet om nogle dage, men ved den sidste gennemlæsning er der jo nok et og andet at ændre eller rette. Jeg rejser til København søndag d. 8, og hvis jeg først bliver færdig en af de sidste ugedage, sender jeg det ikke, men kommer op til Dem med det mandag formiddag. Jeg har nemlig været så idiotisk ikke at tage gennemslag, og jeg vil egentlig nødig sende manuskriptet med posten. Jeg har jo mistet det een gang - i Horserød.

Jeg vedlægger redegørelsen for indholdet og håber, at den er tilfredsstillende.

Med venlig hilsen
Deres hengivne
Hans Kirk

Selve Kirks redegørelse har ikke kunnet findes, men følgende omtale, der i vid udstrækning må bygge på Kirks, findes i Gyldendals »2. Salgsrejse 1948«, dateret tirsdag d. 17. august. Heri hedder det :

Hans Kirk : Slaven.

Da Hans Kirk i Januar i Aar fyldte 50, skrev en af hans Bladkolleger :

»Paradoksalt nok opfylder Kirk paa sin Maade det Kierkegaard-Munkske Slogan : Hjertets Renhed er at ville eet; men Muserne - disse kapitalistiske Skøger!«

For faa Dage siden afleverede Hans Kirk Manuskriptet til sin nye Bog til Forlaget, en historisk Roman »Slaven«, og hermed har vor Efteraarsliste faaet en meget betydningsfuld Tilføjelse. Det er evident, ikke til at komme uden om, at Kirks Bog rager op over alle Efteraarets andre Romaner. Sin kunstneriske Styrke har han i Behold.

»San Salvatore«, en spansk Tremaster paa 500 Tons og med 100 Mands Besætning, er paa Vej fra de spanske Besiddelser i Sydamerika til Barcelona med 40 rige og fornemme Passagerer agterude i de fine Kahytter og en Hoben Stympere paa Dækket, hvor Hornlygternes røde, ulmende Øjne er det eneste Lys i Mørket. Nogle af disse fornemme Passagerer er inviteret af den spanske Konge til at aflægge et Besøg ved Hoffet, og de medbringer uhre Rigdomme: Guld i Barrer, kostbare Smykker og Gudebilleder, Messehagler besat med Guld og

Diamanter. Disse fornemme Passagerer paa det armerede Guldtransportskib er en køn Samling Repræsentanter for de herskende Klasser: En lille trivelig, gammelkoneagtig, dialektisk raffineret, djævelsk Jesuit; en bigot, gudhengiven, farisæisk Kræmmersjæl af en Englænder med Bønnebogen i den ene Lomme og Røgskabsbogen i den anden (det hænder, at han i Farten tager Fejl), en solid Bedsteborger og Familiefader, der i Ly af Vorherre med frelst Samvittighed handler med Neger-slaver; en problematisk, fordrukken og verdsligt fortabt intellektuel, som prædiker Hadets Evangelium, for blot at nævne nogle af dem. Og om Bord er en rig Dame, Dona Inez, som har købt en indiansk Slave i Ny-Spanien for at forære ham til sin Broder, der er Guvernør paa en af de kanariske Øer. Hun er en moden, pragtlysten og magtlysten Kvinde, men uhjælpelig bjergetaget af denne Slave, som imidlertid viser sig uimodtagelig overfor saavel hendes Tilnærmelser som hendes Trusler. Han er i det hele taget meget trodsig, denne Slave, og Straf har ingen Virkning paa ham. En Morgen opdager man, at Skibet er læk; den opsætsige indianske Slave har fået fat i en Økse og hugget Hul i Bunden af Skibet. Man prøver at overmande ham, men det er for sent; Skibet synker med sine uhyre Rigdomme, og det lykkes kun nogle faa af de Skibbrudne at redde sig i Land.

Skibet »San Salvatore« er Verden, en Lilleverden, som spejler den store. »Dette Skib«, siger Dona Inez, »er som et Billede paa Verden. Der findes Mennesker her om Bord, som maa arbejde og lyde, og deres Liv er fuld af Møje. De lever altid med Pисken over Ryggen og med Udsigt til en ynkelig Død. Og der findes andre, som lever i Frihed og Glæde og kan tilfredsstille hvert Hjertets Begær; de raader over Liv og Død, de bestemmer hvad der er godt og hvad der er ondt, og Gud naade dem, som ikke bøjer sig for deres Vilje!«

Bogen er rolig, køligt behersket i sin Form, men man fornemmer Lidenskaben bag Ordene, og den er meget bevidst i sin Anvendelse af selve Romaneffekterne. Den almindelige Romanlæser faar alt, hvad han kan ønske sig af Spænding og Dramatik med historisk Baggrund (den bygger over en virkelig Begivenhed). Den fortæller om Spillet mellem Magt og Frihed, om det ukuelige Menneskesind, der hellere gaar til Grunde, end det bøjer sig for Overmagten.

Oplag: 5000 Ekspl.

Forfatteren Hr. Hans Kirk,
Ingemannsvej 7, St.,
V.

28-8-1948

Kære Hr. Hans Kirk!

Vi sender Dem hermed den af Forlaget underskrevne Genpart af Kontrakten angaaende »Slaven«.

Med venlig Hilsen
Deres hengivne
C. Bergstrøm-Nielsen

Forfatteren hr. Hans Kirk,
Ingemannsvej 7, St.,
V.

21-1-1949

Kære hr. Hans Kirk!

Vi bekræfter hermed den mellem Dem og forlaget truffne aftale angående »Slaven«:

124 · *Mindre bidrag*

De har den 21.10.48 modtaget kr. 3.000,00 á conto salgshonoraret for »Slaven«, den 29.10. kr. 500,00, den 1.12. kr. 1.000,00 og den 13.12.48 kr. 500,00 á conto ethvert mellemværende, i alt kr. 5.000,00. Dette beløb afskrives dags dato på Deres konto, og hermed har De fået udbetalt hele honoraret for første oplag af bogen: 20% af bogladeprisen, kr. 8,75, i 6000 eksemplarer, d.v.s. kr. 10.500,00 (kr. 5.500,00 udbetalt og afskrevet ved kontraktens underskrivelse).

2. oplag er trykt i 4000 eksemplarer. Honoraret, ligeledes 20% af bogladeprisen, bliver ved udsolgt oplag til fuld bogladepris kr. 7.000,00. Heraf har De fået udbetalt kr. 2.000,00 den 8.1.49, kr. 1.800,00 afskrives dags dato på Deres konto, som derefter udviser kr. 3.033,49. Resten af honoraret kr. 3.200,00, afregnes efter salg, således at halvdelen udbetales Dem, medens den anden halvdel afskrives på Deres konto.

Med venlig hilsen
Deres hengivne
C. Bergstrøm-Nielsen

Og dermed var prøvelsernes tid ved at være overstået. Romanen var blevet en økonomisk og kunstnerisk succes, og den står stadig som et hovedværk i forfatterskabet og i tiden.

Bo Elbrønd-Bek.